

69428 24

Μυρτάλη Αχειμάστου-Ποταμιάνου
ε.τ. Διευθύντρια του Βυζαντινού Μουσείου Αθηνών

ΜΥΣΤΡΑΣ

Ιστορικός και αρχαιολογικός οδηγός

Εκδότης:

ΝΙΚ. ΚΡΙΤΣΕΛΑΣ

Επιμέλεια κειμένων:

ΔΗΜΗΤΡΑ Κ. ΚΡΙΤΣΕΛΑ

Καλλιτεχνική επιμέλεια:

ΧΡΥΣΗ ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ

Φωτογραφίες:

Δ. ΜΠΕΝΕΤΟΣ - Χ. ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ - Ν. ΚΟΝΤΟΣ -
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ 5^{ος} Ε.Β.Α. (φωτογρ. αρ. 5, 31, 53, 104)

Στοιχειοθεσία - Ηλεκτ. Σελιδοποίηση:

Ν. ΣΠΗΛΙΟΥ

Διαχωρισμοί & Ηλεκτρονικό μοντάζ:

COLOUR PLUS

Εκτύπωση:

ΑΘ. ΠΕΤΡΟΥΛΑΚΗΣ ΑΒΕΕ

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟ ΤΟΥ ΜΥΣΤΡΑ

1. Είσοδος στην Κάτω Χώρα
2. Μητρόπολη
3. Ευαγγελίστρια
4. Άγιοι Θεόδωροι
5. Οδηγήτρια (Αφεντικό)
6. Πύλη της Μονεμβασίας
7. Άγιος Νικόλαος
- 8. Τα Παλάτια των Δεσποτών
9. Πύλη του Ναυπλίου
10. Είσοδος στην Πάνω Χώρα
11. Αγία Σοφία
12. Παλατάκι
13. Κάστρο
14. Μαυρόπορτα
15. Παντάνασσα
16. Σπίτι του Φραγγόπουλου
17. Περιβλεπτος
18. Άγιος Γεώργιος
19. Άγιος Χριστόφορος
20. Σπίτι του Λάσκαρη
21. Άι Γιαννάκης
22. Μαρμάρα

Η ΟΔΗΓΗΤΡΙΑ (ΑΦΕΝΤΙΚΟ)

Το νέο καθολικό που ανήγειρε περί το 1310 ο ηγούμενος Παχώμιος στο όνομα της Οδηγήτριας, που είχε η περιφημη μονή της Πόλης, είναι ο μεγαλοπρεπέστερος ναός του Μυστρά και από τα σπουδαία της εποχής του οικοδομήματα. Σύνθετο, διώροφο αρχιτεκτόνημα, σε τύπο τρίκλιτης βασιλικής κάτω και σταυρικού εγγεγραμμένου πεντάτρουλου ναού στον όροφο - συνδυασμός με σπάνια στο παρελθόν εφαρμογή -, με τρουλαίο διώροφο νάρθηκα και παρεκκλήσια στα άκρα του, περίστωο στις τρεις πλευρές και κωδωνοστάσιο, η Οδηγήτρια αναδίνει και στο βαθμό που σώζεται, ανασπλωμένη, την αρχοντιά και το επιβάλλον κωνσταντινουπολίτικου οικοδομήματος. Η επίδραση που άσκησε στη ναοδομία του Μυστρά το λαμπρό δημιούργημα με τον καινούργιο τύπο που εισήγαγε και τα συστατικά του στοιχεία, και εξίσου με τις τοιχογραφίες του, είναι ολοφάνερη στα επόμενα κτίσματα.

Το άρτιο σε σύλληψη και εκτέλεση οικοδόμημα ορθώνεται επιβλητικό, αρμονικό στις αναλογίες, με ειλικρίνεια μορφών και ισορροπία των όγκων, με τις κιονοστήρικτες στοές ελαφρές, ταπεινότερες να περιβάλλουν πρώτα τον κορμό του με χάρη. Σώζονται οι κίονες της Β στοάς. Στενές οριζόντιες ζώνες με πλίνθους ποικίλλουν την απλή λιθοδομή των τοίχων. Η ελλαδική πλινθοπερίβλητη τοιχοποιία χρησιμοποιήθηκε μόνο στο κωδωνοστάσιο, που υψώνεται στη ΝΔ γωνία του αλλοτινού περίστωου, τριώροφο, κομψό και ελαφρό με τα τρίλοβα ανοίγματα που διατρυπούν τις πλευρές του. Οι αψίδες του Ιερού άγονται στο ύψος των δύο ορόφων, η μεσαία πολυεδρική και των παραθημάτων τριπλευρές, και διαρθρώνονται με παράθυρα και με τυφλά αψιδώματα ως αν ψευδοπαράθυρα σε επάλληλες σειρές, όπως στους ναούς της Κωνσταντινούπολης. Ο όροφος του νάρθηκα σχηματίζει τη Δ πτέρυγα του υπερώου, το οποίο εκτείνεται ως επάνω από

την πρόθεση και το διακονικό. Περί το 1366, στο Α τμήμα της Ν πλευράς του περίστωου διαμορφώθηκε παρεκκλήσιο, όπου το μονόγραμμα του «Κυπριανού πρωτοσυγκέλλου θύτου (;) ήγουμένου» της μονής διαβάζεται επάνω από την είσοδο. Η στοά κλείστηκε κατόπιν σε ταφικής χρήσης διαμέρισμα.

Στο εσωτερικό του ναού φέρνουν η Β και η Δ, από το νάρθηκα, θύρα. Ο χώρος, στη λογισμένη πολυμορφία του εύρυθμος και πλήρης πνευματικότητας, οδηγεί προς το Βήμα σε πορεία φωτός που καταυγάζει το κέντρο, το υπερυψούμενο στις καμάρες των κεραιών του σταυρού και στον πλαιοστάλακτο τρούλο, αφήνοντας στο ημίφως της προσευχής τα χαμηλά πλάγια κλίτη. Τυφλοί τρουλίσκοι (φουρνικά) καλύπτουν τα τελευταία, σε ρυθμική ακολουθία των κιονοστοιχιών. Κίονες, παραστάδες, τόξα και φουρνικά, στο υπερώο τρουλίσκοι και θόλοι και οι μεγάλες καμάρες που διαβαίνουν στα ύψη του τρούλου, λειτουργούν στην αλληλουχία τους με ακρίβεια ισορροπίας και τάξης, συντείνοντας σε ανάταση της ψυχής και του πνεύματος.

Πλούσιος διάκοσμος μυσταγωγούσε το κάλλος του οίκου της Οδηγήτριας. Πολυτελής και ακριβή ορθομαρμάρωση, σπάνια πλέον και στα αριστοκρατικά ιδρύματα της Κωνσταντινούπολης, έντυνε τους τοίχους της βασιλικής και του νάρθηκα σχηματίζοντας τοξωτά διάκωρα για τις τοιχογραφίες όρθιων αγίων, και σε δύο επάλληλες σειρές των ιερарκών στο Βήμα. Τρεις μαρμάρινες πλάκες απομένουν στο Α τόξο της Ν κιονοστοιχίας. Στην Α κολόνα εδώ είναι το μόνο στη θέση του κιονόκρανο, με κομψότητα σχήματος και εργασίας που μπορεί να συμμαρτυρήσει για

30. Οδηγήτρια (Αφεντικό). Αποψη από ΝΑ.

31. Οδηγήτρια. Η ΒΑ πλευρά.

30

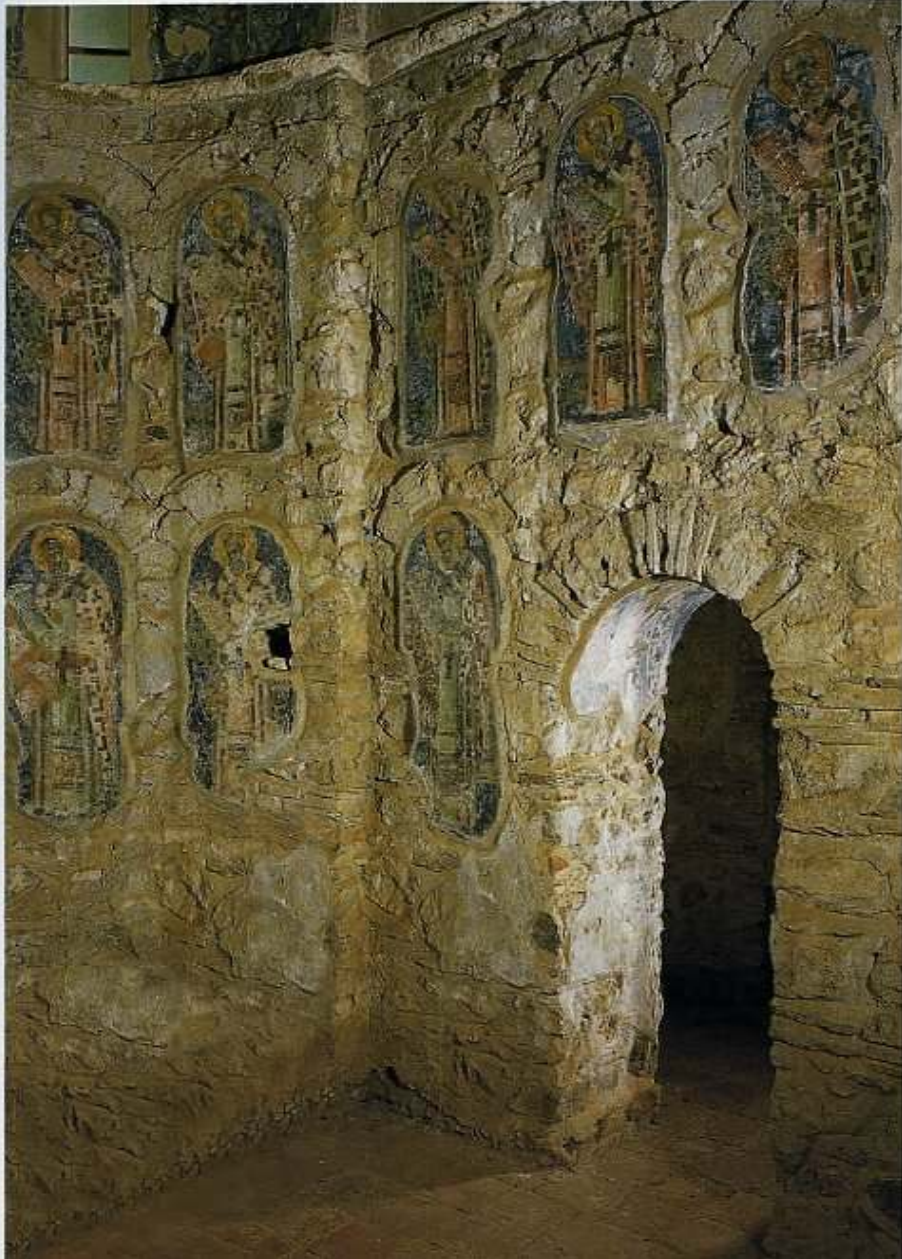
31

32,33. Οδηγήτρια, Ιερό. Οι συλλειτουργούντες άγιοι ιεράρχες.

32

33

41

34. Οδηγήτρια, Ιερό. Ο άγιος
Γρηγόριος της Μεγάλης
Αρμενίας.

35. Οδηγήτρια, υπερώο. Ο δίκαιος
Ζαχαρίας.

36. Οβηγήτρια, Β κλίτος. Άγιος μοναχός.

36

44

37. Οδηγήτρια, υπερώο. Απόστολοι επίσκοποι από τους Εβδομήκοντα.

37

38

την πρωτευουσιάνικη προέλευση σχεδίων και συνεργειών της Οδηγήτριας. Μερικά ακόμη ανάγλυφα υπάρχουν σε επίκρανα παραστάδων και σε τμήματα του κοσμήτη που έστεφε τη μαρμάρωση. Στο Ιερό σώζονται ελάχιστα μέρη της χαραγμένης στο γέισο επιγραφής: *[Μεγάλη ἡ δόξα τοῦ οἴκου τοῦτ]ου [ἡ ἐ]σχάτη ὑπ[ὲρ τὴν πρώτην λέγει Κύριος Παντοκράτωρ]* (Αγγαῖος 2:9).

Τῆ δόξα του Αφεντικού συνυμνούσε ἡ ζωγραφικὴ του διακόσμηση. Οἱ τοιχογραφίες, ἀπὸ τῆ δεύτερη δεκαετία του 14ου αἰ., διατηροῦνται σε σημαντικὰ μέρη τους. Ἴσως οἱ ωραιότερες που ἐγίναν στο Μυστρά, προσφέρουν με τὴν πηγαία ποιότητα τῆς ζωγραφικῆς, τὸ ἦθος και τὴν εἰκονογραφικὴ θεωρία τους, που διαγράφεται στα σωζόμενα, σπάνιες ἀπόψεις αριστοκρατικῆς τέχνης τῆς Πόλης σε ἀκμαία τῆς ἐποχῆς.

Ενότητα, διαύγεια και ἀπλότητα σύνθεσης χαρακτήριζαν τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα, που στο σχεδιασμὸ του δε θα ἦταν ἀμέτοχος ὁ μορφωμένος Παχώμιος. Το αγωνιστικὸ πνεῦμα των ημερῶν, συνάμα θριαμβευτικὸ και ἀντιρρητικὸ τῆς ὀρθόδοξης πίστεως ἀπέναντι στὴ λατινικὴ γειτνίαση και ἐπιβουλή, δείχνει να ἐκφράζει προπάντων ὁ ἐκτεταμένος ἀγιολογικὸς κύκλος, που δίνει τὸν ἰδιαιτέρου τόνου στὸ πρόγραμμα. Σώζονται ἅγιοι μάρτυρες και ὄσιοι στα πλάγια κλίτη· διάκονοι και ἱεράρχες, συλλειτουργοῦντες οἱ δεύτεροι σε ἐντυπωσιακὴ πομπή στο Ἱερό· στο ὑπερῶο βιβλικὸι πατριάρχες, προφῆτες και βασιλεῖς σε τρουλιόσκους και φουρνικὰ και πολλοὶ ἀπὸ τους Ἐβδομήκοντα ἀποστόλους στους τοίχους. Ἡ σύνθεση του κεντρικὸυ τρούλου ἐχει χαθεῖ. Ἡ Θεοτόκος εἰκονίζεται ὡς Πλατυτέρα με σεβίζοντες ἀρ-

39

38. Οδηγήτρια,
νάρθηκας.
Η Παναγία
η Ζωοδόχος
Πηγή, Ιωακείμ
και Άννα.

39. Οδηγήτρια,
καμάρα
Α κεραίας.
Η Γέννηση του
Χριστού,
λεπτομέρεια.

καγγέλους στην κορυφή της αψίδας του Ιερού, όπου η ευχαριστιακή Κοινωνία των αποστόλων πιο κάτω και στους πλάγιους τοίχους η Ψηλάφηση και η Εμφάνιση του Χριστού στους Ένδεκα, συνδεόμενες και στο νόημα με την υπερκείμενη Ανάληψη στην καμάρα. Πάλι η τιμώμενη Παναγία με συνοδεία των θεοπατόρων Ιωακείμ και Άννας εικονίζεται ως Ζωοδόχος Πηγή, σε μία από τις πρώτες γνωστές παραστάσεις της, επάνω από τη θύρα του νάρθηκα, σε υποδοχή των προσερχομένων και σε ευνόπη συνάφεια με τα θαύματα του Χριστού στις καμάρες του και Βρεφοκρατούσα σε δέηση, περιστοιχισμένη από προφήτες, στο Δ τρούλο του υπερώου. Οι μεγάλες εορτές είχαν τη θέση στις κεραίες του σταυρού. Σώζονται κατά μέρος στην καμάρα της Α κεραίας η Γέννηση με την Υπαπαντή, στη Ν η Βάπτισ

και η Μεταμόρφωση, στη Δ η Πεντηκοστή και στο τύμπανο της Β οι Μυροφόρες στο μνήμα. Παραστάσεις του Πάθους κοσμούν τη Δ πτέρυγα του υπερώου. Ο χριστολογικός κύκλος εκτείνεται στο νάρθηκα με τα θαύματα και άλλες σκηνές.

Στα παρεκκλήσια του νάρθηκα, εμπνευσμένες συνθέσεις σημειογραφούν την ισχυρή προσωπικότητα του κτήτορα ηγούμενου και διαιώνίζουν το θεάρεστο έργο του. Στο ΝΔ παρεκκλήσιο, ζωγρά πετώντας τέσσερις άγγελοι υψώνουν στο θόλο τη δόξα όπου υπήρχε ο Χριστός. Από τη δόξα κατέρχονται ακτίνες φωτός με θείκη χείρα στην άκρη τους, που κρατεί ξεδιπλωμένα στους τοίχους, με παραδείσια φυλλώματα στολισμένα, τα χρυσόβουλλα που απέλυσαν υπέρ του Βροντοχίου οι Παλαιολόγοι Ανδρόνικος Β' και Μιχαήλ Θ'. Επιγραφή σε ιαμβικά τριστι-

κα κάτω από τα φτερά των αγγέλων διεμπνεύει τους συμβολισμούς της διακόσμησης, που ανάγοντας την αυτοκρατορική εύνοια στον Θεό διατρανώνει τα δικαιώματα της μονής, σημειώνοντας εύλογα *[ούς τε] υπέστη Παχώμιος καμάτους...*

Στο ΒΔ παρεκκλήσιο, ταφικό του Παχώμιου, η γαλήνια σύνθεση κορών των αγίων που προσέρχονται σε δύο επάλληλες σειρές, με την Παναγία και τον Πρόδρομο επάνω, σε δέηση στον ένθρονο Χριστό της αψίδας και στον Παντοκράτορα του θόλου, εικονογραφεί το νεκρώσιμο θεοτοκίο *Πρεσβείαις τῆς τεκούσης σε Χριστέ... τὸν κοιμηθέντα δούλον σου ἀνάπαυσον*, γραμμένο στο τόξο της αψίδας. Στο αρκοσόλιο του τάφου του στη Δ πλευρά διακρίνεται ο Παχώμιος να προσφέρει τὸν πανευκλεῖ δόμον σε ομοίωμα στην Οδηγήτρια, ὄρθια δεξιά. Πλήθος οι ἄγγελοι με λαμπάδες γύρω από το τόξο επάνω φωταγωγούν την κτιτορική και επιτύμβια παράσταση. Στη Β πλευρά τάφηκε ο δεσπότης Θεόδωρος Α΄ Παλαιολόγος (1384 -1407). *Ὁ αὐτάδελ[φο]ς [τ]οῦ κρα[τα]ιοῦ καὶ ἀγίου ἡμ[ῶν] ἀϋθέντου καὶ βασιλέως // διὰ τοῦ ἀγγελικοῦ [σχή]ματος [μετ]ονομασ[θ]εῖς // Θεοδώρητος μοναχός*, σύμφωνα με την επιγραφή, παριστάνεται στην επιτύμβια τοιχογραφία του 1407 αριστερά με την επίσημη περιβολή του δεσπότη και δεξιά ως μοναχός.

Οι θαυμάσιες τοιχογραφίες του Αφεντικού, προφανώς ἔργο ζωγράφων της Πόλης, ολοκληρώθηκαν στα παρεκκλήσια μετά το Φεβρ. του 1320, που χρονολογείται το τέταρτο χρυσόβουλλο στο ΝΔ παρεκκλήσιο, και οπωσδήποτε προτού απολυθεί το πέμπτο του Σεπτ. 1322. Η μεταγραφή του τελευταίου στο Β τοίχο κάλυψε το πρώτο χρυσόβουλλο εδῶ, στην ἤδη περαιωμένη εικονογράφηση του χώρου. Στην ενιαία αντίληψη της διακόσμησης διαγράφονται διάφορες τεχνολογικές τάσεις, που καθορίζουν την εργασία δύο τουλάχιστον ιθυνόντων ζωγρά-

φων. Δυνατό, πλούσιο σε τόνους και σε αντιθέσεις παλλόμενο χρώμα, που φλογίζει τις μορφές των οσίων στα πλάγια κλίτη και των πατριαρχών στο υπερῶο, χαρακτηρίζει προπάντων την τέχνη σε μεγάλο μέρος των τοιχογραφιών στη διακοσμητική της ορμή δυναμική και ελεύθερη και με σπάνιο αίσθημα του ρυθμού, που εγείρει την υπέροχη κίνηση των αγγέλων στο παρεκκλήσιο των χρυσοβούλλων. Στην περιοχή του νάρθηκα, αντίστοιχα του υπερῶου και στο ταφικό παρεκκλήσιο του Παχώμιου, όπου σώζεται ακέραιος ο ἔξοχος χορός των μαρτύρων, επικρατούν ζωγραφικοί τρόποι που σχετίζονται με της μονής της Χώρας στην Κωνσταντινούπολη. Μορφές που κινούνται σε αργό ρυθμό, με ευγένεια χρώματος, με ἤρεμο και αρχοντικό παρουσιαστικό, λεπτά χαρακτηριστικά και εξιδανικευμένη ἔκφραση του προσώπου, συνάδουν στο ιδεώδες αυλικής τέχνης.

Νεότερες είναι οι τοιχογραφίες στο ΝΑ παρεκκλήσιο, ἴσως των Τριῶν Ιεραρχῶν, που έγιναν με φροντίδα του νηούμενου Κυπριανού, γνωστού από πατριαρχικό σιγίλλιο του 1366. Το ὄραμα του αγίου Ιωάννου Ευχαΐτων και η ἐξήγησή του, που οδήγησε στην καθιέρωση κοινῆς εορτῆς των Τριῶν Ιεραρχῶν, και συμβολικές της διδασκαλίας τους παραστάσεις (Πηγὴ σοφίας) ἔχουν πρόεδρος στην εικονογράφηση θέση. Στην αψίδα είναι η Θεοτόκος με ἀγγέλους και επάνω ο Μυστικός Δείπνος, στα τοιχώματα ιεράρχες και ὄσιοι.

Σε ἐπόμενους χρόνους του 14ου αἰ. και σε διάφορους ζωγράφους αποδίδονται οι καλές επίσης τοιχογραφίες της Ν κλειστής στοάς.

40. Οδηγήτρια, υπερῶο. Η Παναγία και προφήτες στο Δ τρούλλο.

41

42

Εικονίζουν τη Βρεφοκτονία στο θόλο, τη Σφαγή του Ζαχαρία, το Γενέσιο και πρόσφορα του κοιμητηριακού χώρου θέματα από την Κοίμηση και την ταφή της Παναγίας. Στο Δ αρκοσόλιο τάφου, σε λεπτής τέχνης παράσταση ο κοιμημένος Κανιώτης ο σκουτέριος, που το όνομά του διαβαζόταν άλλοτε, όρθιος αριστερά με πολυτελή ενδυμασία

και επίσημο κάλυμμα κεφαλής όπου η διακριτική υψηλού αξιώματος εικόνα του αυτοκράτορα, και δεξιά η σύζυγός του με «μίτρα» δέονται στη Θεοτόκο, που εικονίζεται ως Κυριώτισσα ψηλότερα ανάμεσά τους. Στο Β τοίχο σώζεται εν μέρει μία ακόμη κοσμική τοιχογραφία αξιωματούχου και της συζύγου του που κρατούνται από το χέρι.

43

41. Οδηγήτρια, καμάρα Ν κεραίας. Η Βάπτισις του Χριστού.

42. Οδηγήτρια, νάρθηκας. Η Σαμαρείτιδα και ο Γάμος της Κανά.

43. Οδηγήτρια, νάρθηκας. Οι Ιάσεις του τυφλού και της πενθεράς του Πέτρου.

51

4

45

46

44. Οδηγήτρια,
ΝΔ παρεκκλήσιο.
Οι άγγελοι με τη δόξα
του Χριστού στην
κορυφή του θόλου.

45. Οδηγήτρια, νάρθηκας.
Η Ιαση του υδρωπικού.

46. Οδηγήτρια,
ΝΔ παρεκκλήσιο.
Άγγελος της δόξας
του Χριστού στο θόλο.

47. Οὐρανίου.
Β5. ἑπεσπυδίου.
Ο ἀσπίς τῶν ἁγίων
μαρτύρων.

Η ΠΕΡΙΒΛΕΠΤΟΣ

Η μονή της Περιβλέπτου, με επωνυμία της Θεοτόκου αρκετά σπάνια που παραπέμπει στην ομώνυμη μονή της Κωνσταντινούπολης, ιδρύθηκε στους χρόνους του δεσπότη Μανουήλ Καντακουζηνού. Βρίσκεται στο ΝΑ άκρο της πόλης, κοντά στο εξωτερικό τείχος. Τα κτίσματα προσαρμόστηκαν σε ακανόνιστο και ανώμαλο γήπεδο. Στο ανώτερο επίπεδο, προσκολλημένος στο βράχο είναι ο ναός, με τρία παρεκκλήσια: χαμηλά μπροστά στο Ιερό το αρχικό του Αγίου Παντελεήμονα, με τρουλίσκο, και συνεχόμενο το νεότερο της Αγίας Παρασκευής, από Δ της Αγίας Αικατερίνης, σε μεγάλο μέρος υποσκαφο. Στη Ν άκρη του περιβολού ορθώνεται ο αμυντικός πύργος του μοναστηριού, επιβλητικό και στερρό οικοδόμημα με επάλξεις στην κορυφή και μεγάλη κόγχη στο ερειπωμένο εσωτερικό, που ίσως στέγασε την τράπεζα. Ωραία η πρόσοψη, με πλινθοπερίκλειστη τοιχοδομή σαν του ναού, διαρθρώνεται με πλίνθινα οδοντωτά ζωνάρια, με τρεις στη σειρά τοξωτές κόγχες ψηλά και με ανοίγματα σε σύμμετρη διάταξη που μορφώνουν το σχήμα σταυρού.

Στη μνημειακή πύλη της μονής, εντοιχισμένη ανάγλυφη πλάκα, πιθανώς από το ανώφλι της αρχικής, παριστάνει δύο εραλδικά λιοντάρια να κρατούν το μονόγραμμα της Περιβλέπτου σε δίσκο και κάτω σειρά από δυτικά κρινάνθημα. Χαραγμένη επιγραφή πιο κάτω: *+ΑΨΙΔ.Μαρτίου.ε.έκτίστη / διὰ ἐξόδου τοῦ Παναγιώτου / Θηβαίου* (το επίθετο έχει καθεί) σημειώνει την ανακατασκευή της πύλης και του περιβολού το 1714. Το εραλδικό λιοντάρι ανήκει στα οικοδόμημα του Μανουήλ Καντακουζηνού και της συζύ-

γου του, Ισαβέλλας de Lusignan. Ξαναβρίσκεται σε ανάγλυφη πλάκα στο Ν αέτωμα του ναού και σε άλλα, με το μονόγραμμά τους, γλυπτά στο Μουσείο. Την αδιευκρίνιστη παρουσία του δεσποτικού ζεύγους στη μονή, και ειδικότερα της δυναμικής «πριγκιπέσας Ιζαμπώς» σηματοδοτεί και το φραγκικό κρινάνθημα που κοσμεί πάλι σε περίοπτο σημείο και έκτυπο, σε εναλλαγή με ρόδακες, το εξωτερικό της κεντρικής αψίδας του Ιερού και άλλα ανάγλυφα στο εσωτερικό, σύγχρονα του ναού. Δυτικά στοιχεία παρατηρούνται επίσης στον πύργο, με πιο χαρακτηριστικό το τρίφυλλο άνοιγμα επάνω.

Σε τοιχογραφία του αψιδώματος, σε θέση θύρας, στο κέντρο της Δ πλευράς του ναού μέσα, αρχοντικό ανδρόγυνο δέεται στην Παναγία με τον Χριστό ψηλά, έχοντας στη μέση ομοίωμα της εκκλησίας, όπου τελευταία επισομάνθηκαν δυσανάγνωστα λείψανα από νεότερη επιγραφή. Η πιθανή ανάγνωση του ονόματος *Κα[ντακου]ζηνός* και τμήματος χρονολογίας οδήγησαν στην άποψη ότι η ενθύμηση, με στοιχεία από αρχική επιγραφή, μνημονεύει τους κτίτορες δεσπότες και θα μπορούσε να ορίζει το έτος ανέγερσης της εκκλησίας στο 1358. Η χρονολογία δεν είναι εντελώς ασφαλής. Μία υπόθεση ταύτισης των δεομένων με τον Μανουήλ Καντακουζηνό και την Ισαβέλλα προσκρούει και στην απουσία διακριτικών του δεσποτικού αξιώματος στην αμφίεσή τους. Είναι πιθανόν ότι πρόκειται για τους δωρητές της ζωγραφικής διακόσμησης. Άδην, εξάλλου, είναι η σχέση τους με τον Λέοντα Μαυρόπαπα, γνωστής στο 13ο-15ο αι. οικογένειας δυνατών του τόπου, του οποίου τα μονογράμματα διαβάζονται σε μαρμάρινη πλάκα επάνω από την εξωτερική θύρα του Ν νάρθηκα. Στον Μαυρόπαπα έχουν αποδοθεί μερικές μετασκευές στο ναό - ίσως σε συνάφεια με την τοιχογράφηση - και ιδίως στη στοά που υπήρχε εδώ, που τη θέση της πήρε στο 18ο αι. ο κλειστός πλάγιος νάρθηκας. Επάνω από τη νέα, αριστερή θύρα του προς τον κυ-

54. Μονή της Περιβλέπτου. Ο ναός με τα παρεκκλήσια του Αγίου Παντελεήμονα και της Αγίας Παρασκευής και αριστερά στο βάθος ο πύργος, από ΒΑ.

56

57

55. *Περίβλετος.*
Η είσοδος της μονής,
όπου η πλάκα
με το μονόγραμμα
της Περιθλέπτου.

56. *Περίβλετος.*
Ο ναός και το
παρεκκλήσιο
της Αγίας Αικατερίνης,
από Ν.

57. *Περίβλετος.*
Ο πύργος, πρόσοψη,
από ΒΑ.

65

58. Τμήματα επιστυλίου στο Μουσείο με τα μονογράμματα «Ζαμπέα ντε Λεζνιά» και οικοσώμο της Ισαβέλλας de Lusignan, συζύγου του δεσπότη Μανουήλ Καντακουζηνού.

ρίως ναό είναι το όνομα του Ιωάννη Κρεββατά: *ΙΩΑ ΚΒΤ / ΑΨΞΓ* (1763).

Το καθολικό της μονής, με ασυμμετρίες στο σχέδιο που οφείλονται στον επιλεγμένο χώρο, διεισδύει εν μέρει στο βράχο. Έχει τον ελλαδικό τύπο δικιόνιου σταυρικού με τρούλο ναού, τον ίδιο της Αγίας Σοφίας και ύστερα της Ευαγγελίστριας, με διευρυμένο το κεντρικό μέρος και επιμπκυσμένο το δυτικό με καμάρες στην οροφή και πλινθοπεριβλητή ωραία κατασκευή στις προβαλλόμενες επιφάνειες. Στην Κωνσταντινούπολη ανάγουν οι πενταγωνικές αψίδες του Ιερού και η κιονοστήρικτη στοά που υπήρχε στη Ν πλευρά. Την εξωτερική διακόσμηση με οδοντωτές ζώνες και πλίνθινα στα ανοίγματα τόξα πλούτιζαν μερικά ακόμη ανάγλυφα στα αετώματα και διακοσμητικά πιάτα, που έχουν καθεί. Πώρινο γείσο με σχοινοειδές κόσμημα, που όμοιό του σημειώνει τη βάση του τρούλου στο εσωτερικό, διατρέχει την κορυφή στις αψίδες, ανάμεσα σε οδοντωτές ζώνες. Η είσοδος, δεξιά από το Ιερό, οδηγεί από σκοτεινό διάδρομο κατευθείαν στο Β σκέλος του σταυρού. Μεγάλο δίλοβο άνοιγμα της Β πλευράς βλέπει σε είδος υπερώου σκαμμένου στο πέτρωμα.

Τα αρχιτεκτονικά γλυπτά και του μαρμάρινου τέμπλου, με το επιστύλιο του διακονικού στη

θέση του, προέρχονται σε σημαντικό αριθμό από παλιохριστιανικά και ιδίως μεσοβυζαντινά οικοδομήματα. Πολλά ανάγλυφα είναι σύγχρονα του ναού, όπως εκείνα με το φραγκικό κρινάνθεμο, ρόδακες και σταυρούς σε επίκρανα και το προσκυντήριο στο Ν τοιχοπέσο του Ιερού, που θα λαξεύθηκαν σε εργαστήριο του Μυστρά. Στο Μουσείο βρίσκεται ωραίο προσκυντήριο από το ναό, με ανάγλυφη παράσταση του ένθρονου Χριστού, και πλάκα με την Ανάληψη του Μ. Αλεξάνδρου, που ήταν στο δάπεδο, μπροστά στο Δ αψίδωμα με την κτιτορική τοιχογραφία. Το αρχικό δάπεδο, ποικιλιμένο με μαρμαροθετήματα, σώζεται κατά μέρη.

Από όλες τις εκκλησίες του Μυστρά μόνη η Περιβλεπτος ευτύχησε να κρατήσει σχεδόν ακέραιη τη ζωγραφική της διακόσμηση, ίσως της έβδομης δεκαετίας του 14ου αι. Με την έκταση και τον πλούτο άρτιου εικονογραφικού προγράμματος και τη θελκτική τέχνη, που καταυγάζει το εσωτερικό με χρώμα μελωδικό και υποβλητικό στην αρμονία του γαλάζιου, οι τοιχογραφίες του ναού αποτελούν ένα σπάνιο για τον καιρό τους σύνολο της μνημειακής ζωγραφικής που συναρπάζει το θεατή.

Ο Χριστός Παντοκράτορας βασιλεύει στον τρούλο φωτεινός και φιλόνηρος, στο κέ-

ντρο ψηλά οκτάκτινου άστρου που σχηματίζουν γραπτές αρχαιοπρεπείς κολόνες με φυλλώματα στον κορμό. Τον περιβάλλουν στη δόξα του, σε αυτό το ουράνιο περιστύλιο, σεραφεϊμ και τετράμορφα κερουβεϊμ, στην επόμενη ζώνη η Παναγία δεόμενη και ο Θρόνος της Ετοιμασίας, απέναντι, με συνοδεία αγγέλων που κλίνουν με σέβας, γύρω ανά δύο προφήτες και άλλοι ανάμεσα

στα παράθυρα κάτω. Οι είκοσι, σε ασυνήθιστο πλήθος, προφήτες βαστάζουν οι τέσσερις τύπους της Θεοτόκου και οι περισσότεροι ανυμνούν με επιγράμματα στα ανοικτά ειλητά την τιμώμενη Δέσποινα του ναού και δι' αυτής την Ενσάρκωση. Οι σπουδαίες ευαγγελικές παραστάσεις εξαιρούνται στις κεραιές του σταυρού. Στο μέτωπο του Ιερού εικονίζεται ο Ευαγγελισμός· στη Ν καμάρα η

59

59. Προσκυντήριο του Χριστού από την Περίβλεπτο.

60. Περίθλεπος. Ο τρούλος, όπου ο Παντοκράτορας, η Παναγία, ο Θρόνος της Ετοιμασίας, αγγελικές δυνάμεις και προφήτες.

61, 62. Περίθλεπος, καμάρα Ν κεραίας. Η Γέννηση και η Βάπτισμα του Χριστού.

60

68

61

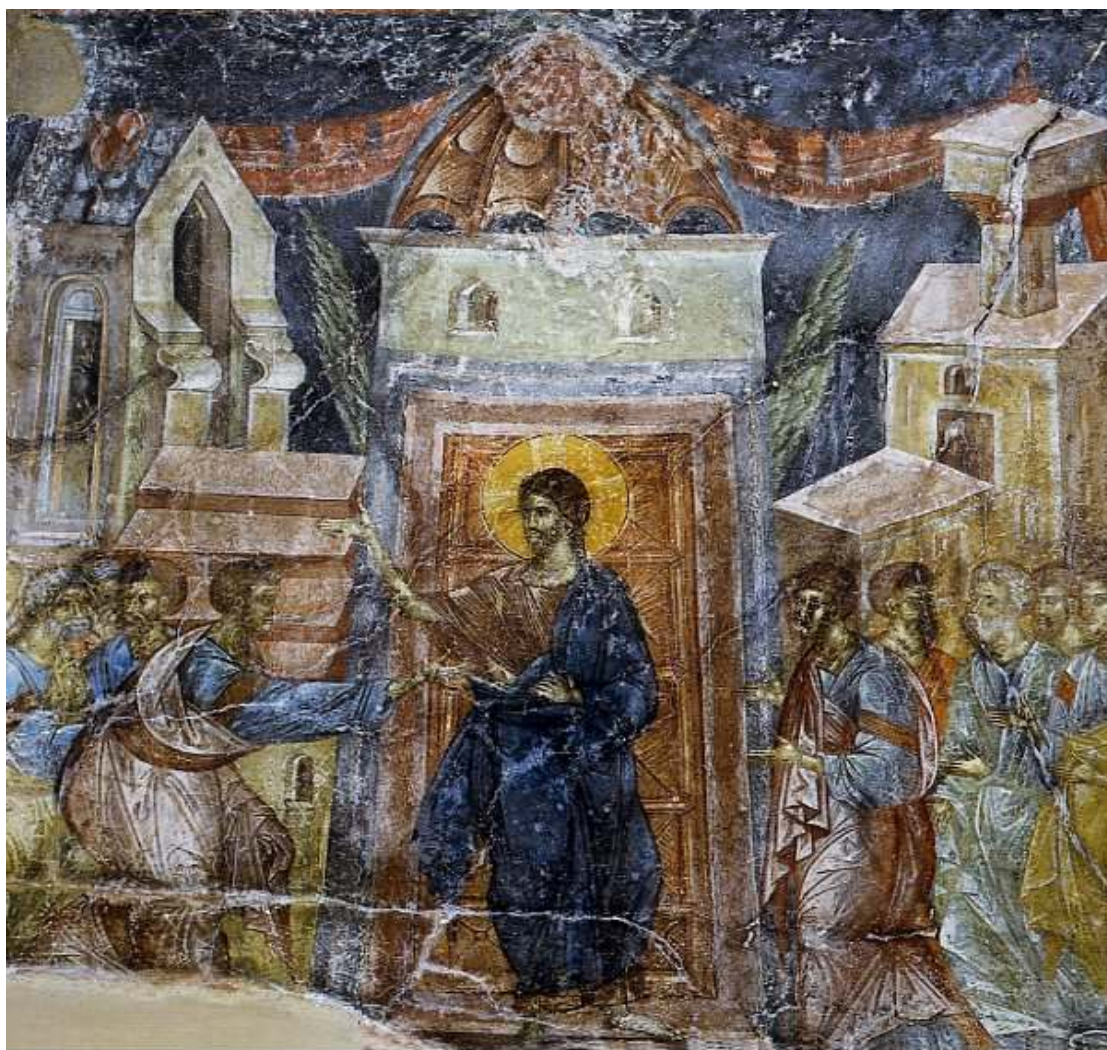
62

63, 64. Περιβλεπτος, καμάρα Δ κεραίας, Η Είσοδος του Χριστού στα Ιεροσόλυμα και η Μεταμόρφωση.

65

65. Περιβλεπτός. Καμάρα Β κεραιάς. Η Απιστία του Θωμά.

Γέννηση και η Βάπτισις· στη Δ η Έγερση του Λαζάρου, η Μεταμόρφωση, η Βαΐοφόρος και ο Μυστικός Δείπνος· στη Β η Απιστία του Θωμά και η Πεντηκοστή· στην Α η Ανάληψη. Από το διακονικό, όπου ο Εμμανουήλ ως Αναπεσών με δύο αγγέλους που φέρουν τα σύμβολα της σταυρικής θυσίας, άρχεται ο κύκλος του Πάθους που καταλήγει στο ΝΔ διαμέρισμα, με κορυφαία τη Σταύρωση στο τύμπανο της Ν κεραιάς. Στο τύμπανο της Δ κεραιάς η Ανάσταση του Χριστού συνάγει ελπίδες, του αρχοντικού ζεύγους επίσης που δέεται πιο κάτω. Η Θεοτόκος λαμπρύνεται

με τον εκτενέστερο γνωστό σε βυζαντινό ναό κύκλο του βίου της, με είκοσι πέντε παραστάσεις σε δύο ενότητες, που αρχίζουν στην πρόθεση και, αντίστοιχα, στο διακονικό και εκτείνονται στα δυτικά γωνιακά διαμερίσματα. Μνημειακού μεγέθους η Κοίμηση βρίσκει την πρέπουσα θέση στη Β πλευρά, επάνω από την είσοδο. Στα τοιχώματα κάτω του κυρίως ναού οι στρατιωτικοί άγιοι έχουν φανερό το προβάδισμα. Με την παράσταση των αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης στη Δ πλευρά, κοντά στους δωρητές, υποβάλλουν την ιδέα ότι επιθυμία του θεο-

66

66. Περιβλεπτός. Ο Ελκόμενος Ιησούς και η Άνοδος στο σταυρό.

σεβούς άρχοντα θα ήταν να δηλωθούν δεσμοί με τους κυβερνώντες του τόπου, να εκφρασθεί η επίκληση για νικηφόρους αγώνες. Στο Ιερό, η Θεοτόκος Βρεφιοκρατούσα εικονίζεται ένθρονη με σεβίζοντες αρχαγγέλους ψηλά στην αφίδα. Ο Μελισμός, η Κοινωνία των αποστόλων και παραστάσεις της Π. Διαθήκης με πρόσφορο περιεχόμενο συνάδουν στην έννοια της σωτήριας θυσίας. Οι άγιοι Ιωάννης ο Χρυσόστομος και Βασίλειος με συνοδεία διακόνων αγγέλων στο Μελισμό τελούν την ευχαριστήρια λειτουργία, με συμμετοχή των άλλων ιεραρχών στις

επιφάνειες κάτω. Και στην εξάισια σύνθεση της πρόθεσης, όπου χαμπλά ο Χριστός Άκρα Ταπεινώση, άγγελοι ιερείς και διάκονοι της τελούμενης στον ουρανό Θείας Λειτουργίας, που αυτή την εποχή έχει συνήθως θέση στον τρούλο, προχωρούν «μετάρσιοι, πτερωτοί» σε δύο χορούς την ώρα της Μεγάλης Εισόδου, με επιγραφή κάτω του ύμνου που ψάλλεται αντί του κερουβικού στη λειτουργία του Μ. Σαββάτου. Επίσημοι και αιθέριοι στη ρυθμική συστοιχία τους, προσάγουν τα τίμια Δώρα στον Αρχιερέα Χριστό που ιερουργεί στην αγία Τράπεζα, με συμπαρισιτάμενο επά-

73

67. Περιβλεπτος. Η Γέννηση της Παναγίας.

68. Περιβλεπτος. Αποψη των τοιχογραφιών στο Ιερό, Θεοτόκος, Θεία Λειτουργία, Κοινωνία των αποστόλων, Ανάληψη.

67

74

69

70

νω τον Παλιό των Ημερών και το άγιο Πνεύμα σε εικόνα της Αγίας Τριάδας.

Έργο λεπτής αριστοκρατικής τέχνης της μητρόπολης, οι τοιχογραφίες της Περιβλέπτου έχουν αποδοθεί σε τέσσερις ζωγράφους ή τρόπους ζωγραφικής που, χωρίς να διασπούν την ομοιογένεια του συνόλου, είναι αισθητοί στο πλάσιμο των προσώπων, στο χειρισμό του χρώματος και στην αντίληψη του τοπίου. Ευρυθμία συνθέσεων· μορφές ραβινές και ανάλαφρες, συχνά διαλεγόμε-

νες σε πυκνούς ομίλους, ζυγισμένες στα ανοιχτά πετρώδη τοπία ή μπροστά σε ψηλά οικοδομήματα με χάρη και εκφραστικότητα κίνησης, αλλού διασπαστικής, που κάμπει το σώμα και ανοίγει το θήμα πλατύ· εύκοσμες, γραφικές και ελληνίζουσας πνοής λεπτομέρειες και κατανοκτικό χρώμα συναρθρώνουν τα δρώμενα της ιερής ιστορίας με τον ιδεαλισμό, τον ποιητικό παλμό και την πνευματικότητα ανήσυχης εποχής, που έδωσε στην Περιβλεπτο ένα από τα ωραιότερα έργα της.

71

69. Περιβλεπτος. Ο Ασπασμός Ιωακείμ και Άννας, Προσφορά των δώρων και Προσευχή του αρχιερέα.

70. Περιβλεπτος. Η Κοίμηση της Παναγίας.

71. Περιβλεπτος, πρόθεση. Ιερείς και διάκονοι άγγελοι της Ουράνιας Λειτουργίας.

77

Η ΠΑΝΤΑΝΑΣΣΑ

Το μοναστήρι της Παντάνασσας, με επωνυμία της Θεοτόκου που ανάγει πάλι στην Πόλη, είναι περίοπτο στο ψήλωμα της πλαγιάς, προσιτό από την Πάνω Χώρα και με ανηφορικούς δρόμους από τους Αγίους Θεοδώρους του Βροντοχίου και την Περιβλέπτο. Σε λειτουργία μονάχα αυτό, συνεχίζει τη λατρευτική ζωή και παράδοση της βυζαντινής πολιτείας με προσευχές και φροντίδες αφοσιωμένων καλογραιών. Ιδρύθηκε το 1428 από τον «πρωθυπουργό» του δεσποτάτου Ιωάννη Φραγγόπουλο. Τα μονογράμματά του *Ὁ Κτίτωρ Ἰωάννης Φραγγόπουλος Πρωτοστράτωρ καὶ Καθολικὸς Μεσάζων* διαβάζονται στα παράθυρα της Δ πλευράς του ναού, απέξω, και στο ΝΔ κιονόκρανο μέσα. Στο Δ τρούλο του υπερώου, η κτιτορική έμμετρη επιγραφή απευθύνεται στην εικονιζόμενη Θεοτόκο: *Πολλῶν τυχῶν σου τῶν χαρίτων Παρθένε/μικρὸν κομίζω σοι δῶρον ναὸν τόνδε / Ἰωάννης Φραγγόπουλος πρωτοστράτωρ / θεοπρόβλητος ἐν δεξιῶ τυχεῖν θέλων. Σύμφωνα με άλλη επιγραφή που υπήρχε στη χαμένη πλάκα της αγίας Τράπεζας, τα εγκαίνια του ναού *τῆς βασιλικῆς καὶ πατριαρχικῆς μονῆς τῆς ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου τῆς ἐπονομαζομένης Παντανάσσης* έγιναν από τον μητροπολίτη Νείλο το 1428 (6937, Σεπτ.).*

Ο ναός, το τελευταίο μεγάλο εκκλησιαστικό έργο της πόλης, κτίσθηκε στο σχέδιο του Αφεντικού τρικλιτη βασιλική κάτω και στον όροφο σταυροειδής τετράστυλος με τρούλο και γωνιακούς τρουλίσκους, με διάωροφο τρουλαίο νάρθηκα, στοές και κωδωνοστάσιο. Ο κεντρικός τρούλος είναι νεότερος. Από τις στοές στη Δ και Β πλευρά υπάρχει ατόφια η δεύτερη, κιονοστήρικτη και με ελαφρό τρουλίσκο, μοναδική πλέον του Μυστρά. Το κωδωνοστάσιο, σε προέκταση του νάρθηκα και της Β στοάς, είναι τετραώροφο, με το ισόγειο να βλέπει στην κάτω αυλή, όπου εδράζεται. Έχει πλινθοπερίβλητη τοικοδο-

μή, που χρησιμοποιήθηκε επίσης σε επιφάνειες του ναού, τρίλοβα ανοίγματα σαν της Οδηγήτριας και κορυφώνεται σε ψηλό θόλο με γοθτικούς πυργίσκους στις γωνίες. Θλαστά τόξα που περιβάλλουν τα τρίλοβα μεγάλα ανοίγματα και μικρά διακοσμητικά τρίφυλλα ανοίγματα λαξεμένα σε πώρο ή στρογγυλά με τρίφυλλα μέσα - οικεία του τόπου φραγκικά στοιχεία που βρίσκονται και στον πύργο της Περιβλέπτου - προσθέτουν με καλαισθητη διάταξη την ξενότροπη νοστιμιά τους στο τετράπηλο δυνατό οικοδόμημα, που δεσπόζει στη θέαση της μονής. Η πρόθεση του κτίτορα και του αρχιτέκτονα για δημιουργία πρωτότυπη, που θα έθελγε την αρχοντία του Μυστρά τότε, εκφράζεται εκλεκτική και στην ιδιόμορφη, αδρή και έντονη διάρθρωση και διακόσμηση της Α πλευράς. Μόνο σχηματικά, με τη ρυθμική σύνταξη παραθύρων και αψιδωμάτων σε επάλληλες σειρές, θυμίζει της Οδηγήτριας, σε κτήριο άλλωστε διαφορετικής αίσθησης και αναλογιών. Σε ισχυρά διακρινόμενες ζώνες, δύο πάρινες κιονοστοιχίες περιβάλλουν τα παράθυρα και ψευδοπαράθυρα, ραδινά, πυκνότερα στην πρώτη και ψηλότερη ζώνη τους, όπου εκδηλώνονται με αδρομερή κομψότητα και οι ξένες μορφές. Οξυκόρυφα της κάτω κιονοστοιχίας τα τόξα, με δαντελωτό περίγραμμα και απλωμένο ανθέμιο στην κορυφή, αντικρίζονται με πανόμοια, ανεστραμμένα ανθέμια και τόξα λαξεμένης επίσης σε πώρο γιρλάντας, που κοσμήι το διάστημα επάνω, με φραγκικά κρινάνθεμα τονισμένη στις άκρες των τόξων ψηλά.

Τα γλυπτά είναι μερικά σε δεύτερη χρήση και άλλα που λαξεύθηκαν για την εκκλησία, όπως ο κοσμήτης των τοίχων και τα επιθήματα στα κιονόκρανα, με ανθεμωτό βλαστό και στη μέση σταυρό και της ΝΔ κολόνας με

72. Η μονή της Παντάνασσας, στην κορυφή το κάστρο και χαμηλά τουρκική κρήνη.

74

75

73. Παντάνασσα.
Η είσοδος στη μονή,
η εκκλησία
και το κωδωνοστάσιο
από Δ.

74. Παντάνασσα.
Η Α πλευρά
και η Β στοά.

75. Παντάνασσα. Η Β στοά.

τα μονογράμματα του Ιωάννη Φραγγόπουλου. Στο περιθώριο της πύλης από το νόρθηκα στον κυρίως ναό σημειώνεται ισλαμική επίδραση, με ψευδοκουφικά στο υπέρθυρο. Τμήμα, αντίθετα, από το μαρμάρινο επιστύλιο του τέμπλου που βρίσκεται στο Μουσείο, με έξεργο τον αετό του ευαγγελιστή Ιωάννη, και τόξο με αετούς εντοιχισμένο στον Άγιο Γεώργιο του Νέου Μυστρά δείχνουν και στη λεπτομερή απόδοση απτών πλαστικών μορφών έργα που θα μπορούσε να είναι Φράγκου τεχνίτη.

Σύγχρονες του ναού τοιχογραφίες κοσμούν την οροφή και το υπερώο, ενώ δεν είναι βέβαιο ότι αυτές επεκτάθηκαν στο ισόγειο. Τις επιφάνειες της βασιλικής και του νόρθηκα καλύπτουν ενδιαφέρουσες τοιχογραφίες του 17ου-18ου αι., με πολλές και πυκνές μορφές και συνθέσεις από τον ευχαριστιακό, το χριστολογικό και θεομπωτικό κύκλο, τον Ακάθιστο Ύμνο και βίους αγίων. Όμως, στο Ν τοίχο του νόρθηκα παριστάνεται σε αψίδαωμα επιβλητικός αξιωματούχος του δεσποτάτου, ο Μανουήλ Λάσκαρις Χατζίκης, σε τελευταία του Μυστρά επιτύμβια προσωπογραφία. Είναι όρθιος προς τα δεξιά, δεόμενος στον Χριστό που τον ευλογεί, στη γωνία επάνω, με σκιάδιον στην κεφαλή όμοιο με το γνωστό του αυτοκράτορα Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου. Χαμηλά μπροστά του βρίσκεται η επιγραφή: *Ἐκοιμήθη ὁ δοῦλος / τοῦ π[α]νευ[υ]χεστάτου δεσπότη ἡμῶν / Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου: Μανουήλ. Λάσκαρις ὁ Χατζίκης / ἔτους ς'ΑΝΓ' ἰνδικτιῶνος Η'* (6953-1445). Ψηλά μένουν δύο από τα μονογράμματα του ονόματός του «Μανουήλ Χατζίκης».

Όχι μόνο ο αρχιτεκτονικός τύπος αλλά και οι αρχικές τοιχογραφίες φανερώνουν την ακτινοβολία της προγενέστερης κατά ένα και πλέον αιώνα Οδηγήτριας, που στάθηκε πρότυπο της Παντάνασσας, κυρίως στην οργάνωση του εικονογραφικού προγράμματος. Από τη σύνθεση του τρούλου διατηρούνται

ευαγγελιστές στα λοφία. Το τεταρτοσφαίριο της αψίδας του Ιερού κοσμεῖ ἐνθρονη η Θεοτόκος Βρεφοκρατούσα με σεβίζοντες αρχαγγέλους. Πιο κάτω είναι ο Ιωακείμ και η Άννα. Στις μεγάλες καμάρες ιστορούνται οι σπουδαιές ευαγγελικές παραστάσεις: στη Ν κεραιά του σταυρού ο Ευαγγελισμός και η Γέννηση, στη Δ η Υπαπαντή και η Βάπτισμα, στη Β η Μεταμόρφωση και η Έγερση του Λαζάρου, στην Α η Βαΐοφόρος και η Ανάσταση, στην καμάρα του Ιερού η Ανάληψη και στους τοίχους πιο κάτω η Πεντηκοστή. Μετα θέματα του Δωδεκαόρτου συνάπτονται στην τοπική τους παράθεση, στο Ν τύμπανο το Ταξίδι στη Βηθλεέμ, στο Δ ο Ιησούς που διδάσκει στο ναό, στο Β ο Χριστός με τους αποστόλους. Σε αψίδες, τρουλίσκους και θόλους του υπερώου πατριάρχες, προφίτες και βασιλείς της Π. Διαθήκης σε γενεαλογικού χαρακτήρα και υμνητική της Ενσάρκωσης σύνθεση αναφέρονται στον Χριστό και στη Θεοτόκο, δεόμενη σε ουράνια δόξα με το παιδί μπροστά της στο Δ τρούλο με την κτητορική επιγραφή του άρχοντα Ιωάννη Φραγγόπουλου γύρω και κάτω προφίτες. Στους τοίχους οι Εβδομήκοντα απόστολοι και άλλοι άγιοι συντάσσονται στα ευθύβολα νοήματα του διακόσμου, που συνάγει το πνευματικό σώμα της Εκκλησίας σε μεστή δογματικού λόγου εικόνα, με τον τρόπο που διατύπωσε η προηγούμενη ζωγραφική του Αφεντικού.

Εξίσου αρεστές στον Φραγγόπουλο θα πρέπει να ήταν οι τοιχογραφίες της Περιβλήτου, με την οποία η Παντάνασσα μοιράζεται κοινούς εικονογραφικούς τύπους. Αλλά η χρήση θεμάτων και τύπων από τα δύο εξέχοντα μνημεία της πόλης δεν υποχρέωσε τους άριστους ζωγράφους του 15ου αι. σε άγνη μίμηση. Είναι φανερό η δημιουργική

76. Παντάνασσα, νόρθηκας. Ο Μανουήλ Λάσκαρις ο Χατζίκης.

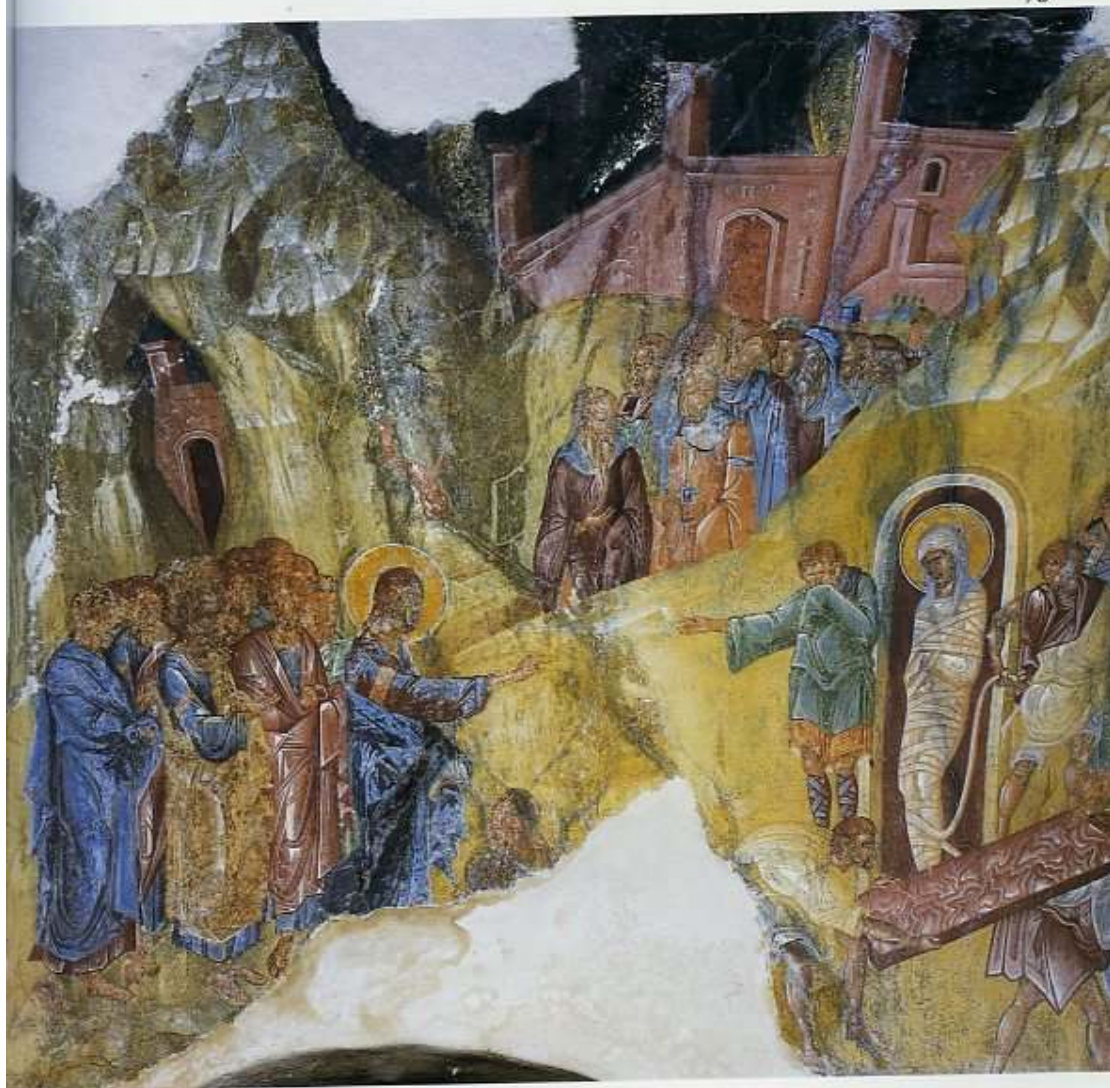

77. Παντάνασσα, Ιερό. Η Θεοτόκος στην αψίδα, άγγελοι, Ιωακείμ και Άννα και στην καμάρα η Ανά-
ληψη.

78. Παντάνασσα, καμάρα Β κεραιάς. Η Έγερση του Λαζάρου.

78

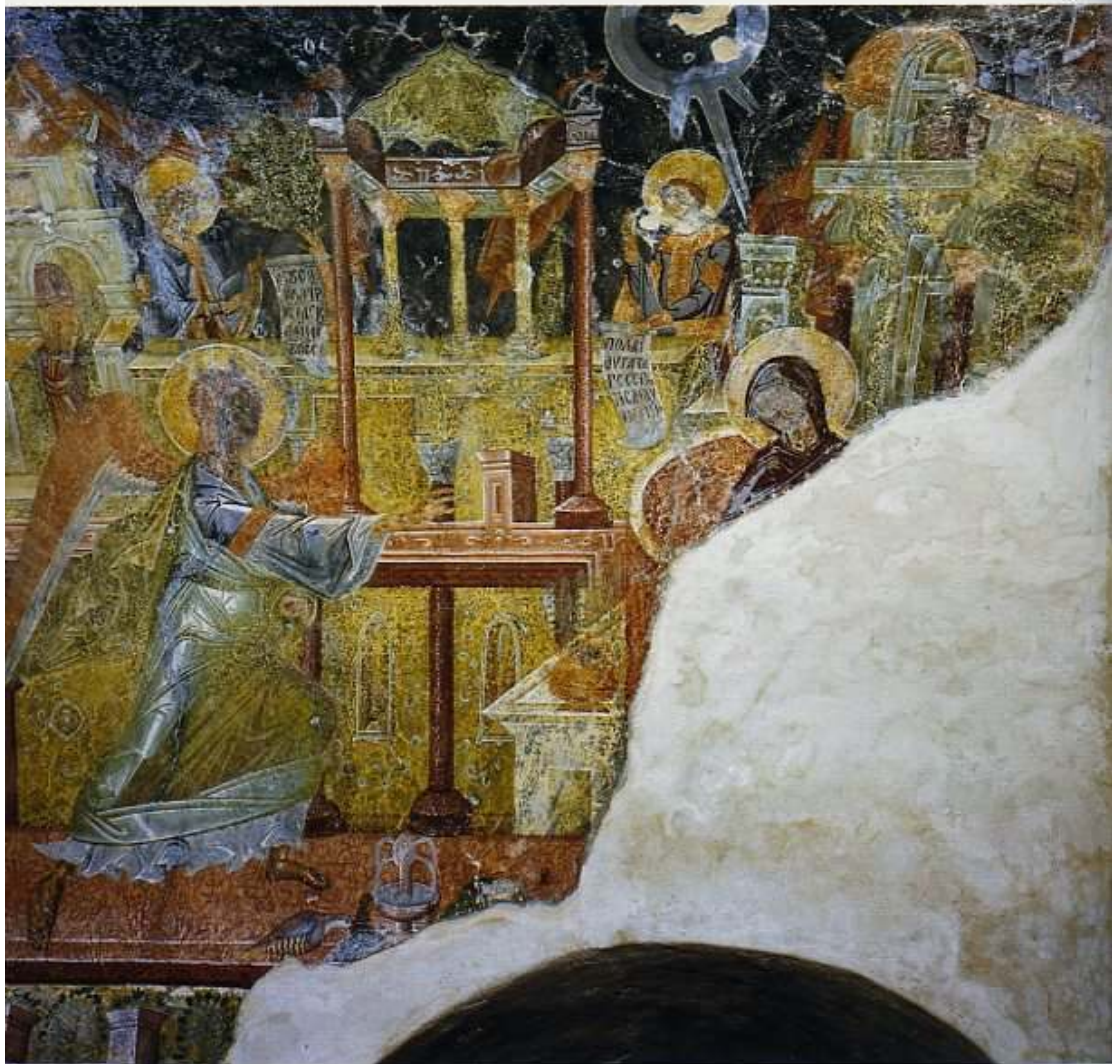

85

79. Παντάνασσα, καμάρα Ν κεραίας. Ο Ευαγγελισμός της Παναγίας.

80. Παντάνασσα, καμάρα Ιερού. Η Ανάληψη του Χριστού, Ν ημιόριο.

79

80

ανεξαρτησία τους στη διαφορετική συγκρότηση και διευθέτηση στις επιφάνειες εικονογραφικών ενοτήτων, όπως του ευαγγελικού κύκλου, που σηματοδοτούν και τις νοηματικές αποχρώσεις τους, είτε στη νέα ερμηνεία εικονογραφικών τύπων που μεταφέρονται από την Περιβλεπτο, εμπλουτισμένοι τώρα με άλλα στοιχεία, με δομή και ποιότητα τέχνης που αναμορφώνουν τη ζωγραφική θεωρία τους. Χαρακτηριστική είναι η Βαΐοφόρος, όπου και η θέση αριστερά του προσερχόμενου Ιησού - πιο έκκεντρη εδώ, ισοροπημένη με την προσθήκη του κάστρου της

Βηθανίας στο βάθος επάνω - δεν οφείλεται μόνο στο βάρος που παίρνει τούτη η πλευρά για τη σύνθεση, καθώς στο δεξιό μέρος της επιφάνειας εισχωρεί το τόξο που ανοίγεται κάτω. Στο ρυθμικό παλμό και στην καλλιγραφία της κλειστής σύνθεσης στην Περιβλεπτο ο ζωγράφος της Παντάνασσας αντιτάσσει εικόνα με πνεύμα ζωής, με τόλημη απλώνοντας τις μορφές σε ανοικτό, διευρυμένο χώρο, με ορθολογιστική αντίληψη και δυναμική οργάνωση της αφήγησης, με δυνατό και στη χρήση φωτεινού και δροσερού χρώματος αίσθημα.

87

87

87. Παρθένος, κριός, Ά
βούρας, Η Βιτοφόρος.

82. Παντάνασσα, καμάρα Ν κεραίας. Η Γέννηση του Χριστού.

83. Παντάνασσα. Η Ανάληψη, Νηικόριο, λεπτομέρεια.

83

91

Οι τοιχογραφίες της Παντάνασσας, κοντά στο 1428, συνιστούν τη σημαντικότερη ίσως διακόσμηση από αυτούς τους ύστατους χρόνους του Βυζαντίου και του Μυστρά. Τότε που ο Γεώργιος Γεμιστός ή Πλήθων διακήρυξε εδώ τις φλογισμένες από το ελληνικό πνεύμα ιδέες του, σπουδαίοι ζωγράφοι,

πιθανότατα της Κωνσταντινούπολης, καλλιέργησαν την εύφορη τέχνη τους στην Παντάνασσα· στη διακοσμητική ευγλωττία της ορμητική και εκλεκτική, πλούσια σε κοσμητικά στοιχεία και σε μικρές καθημερινές εικόνες που ζωντανεύουν τα ιστορούμενα με ωραίας ζωγραφικής γεννήματα.

85

84. Παντάνασσα. Τύμπανο Ν κεραίας. Το ταξίδι στη Βηθλεέμ.

85. Παντάνασσα, υπέρωο. Άγιοι μοναχοί.

93